

Eind goed, al goed? De leefsituatie van jongeren een jaar na vertrek uit een justitiële behandelinrichting

L. Boendermaker

Onderzoek en Beleid, nr. 167

Samenvatting en conclusies

Dit rapport vormt de afsluiting van een grootschalig onderzoek naar de justitiële behandelinrichtingen voor jeugdigen. In twee eerdere rapporten¹ zijn de populatie in de inrichtingen en de door de inrichtingen gehanteerde werkwijze in kaart gebracht. Hier worden de resultaten gepresenteerd van een evaluatief follow-up onderzoek dat verricht is onder jongeren die in 1993 werden opgenomen in een van de justitiële behandelinrichtingen. De vraag die in dit rapport centraal staat, is hoe het met hen gaat, een jaar na vertrek uit de behandelinrichting.

Het onderzoek

In het kader van het follow-up onderzoek zijn 317 jongeren (verspreid over de jaren 1993 tot en met 1996) benaderd met de vraag mee te doen aan een interview. Met 161 jongeren (51%) is gemiddeld 15 maanden na vertrek uit de inrichting een gesprek gevoerd. Hun leeftijd loopt uiteen van 13 tot 24 jaar; de gemiddelde leeftijd is 18 jaar. Deze respons is niet hoog, maar acceptabel in vergelijking met ander onderzoek onder tehuisverlaters.

De inrichtingen

Nederland kent zeventien justitiële jeugdinrichtingen waar door de rechter opgelegde straffen en maatregelen ten uitvoer worden gelegd. Er zijn twee soorten van inrichtingen te onderscheiden: opvanginrichtingen en behandelinrichtingen. In een opvanginrichting verblijven jongeren die voorlopige hechtenis moeten ondergaan, die een straf moeten uitzitten, of die moeten wachten op plaatsing in een behandelinrichting. De behandelinrichtingen hebben jongeren in huis die een civiel- of strafrechtelijke maatregel opgelegd gekregen hebben.

De afgelopen jaren is de capaciteit van de justitiële jeugdinrichtingen flink uitgebreid. Waren er begin 1993 in totaal 486 behandelplaatsen, begin 1997 is dit aantal toegenomen tot 714 plaatsen verdeeld over elf inrichtingen met dertien vestigingplaatsen.

Er zijn gesloten en open inrichtingen en inrichtingen met beide soorten plaatsen. De capaciteitsuitbreiding heeft vooral meer gesloten plaatsen opgeleverd. In 1993 werd een derde van de jongeren opgenomen in een gesloten setting, anno 1997 is het aandeel van de gesloten plaatsen gestegen tot 56%.

Naast het onderscheid in open en gesloten inrichtingen zijn er nog enkele andere differentiaties. Zo zijn er inrichtingen voor jongens, voor meisjes en voor allebei. Eén van de inrichtingen is specifiek bestemd voor zwakbegaafde jongens, één inrichting heeft een speciale afdeling voor de behandeling van seksuele delinquenten en een drugsvrije afdeling (beide zijn bestemd voor jongens) en er is één inrichting met onder andere veertien plaatsen voor jongens met ernstige psychische stoornissen.

Verder hebben sommige inrichtingen naast de leefgroepen aparte afdelingen voor individuele behandeling of zelfstandigheidstraining.

De justitiële behandelinrichtingen hebben (naast beveiliging) tot taak verzorging, opvoeding en behandeling te bieden. In de vormgeving daarvan worden door de inrichtingen diverse theoretische concepten gehanteerd. In de meeste gesloten inrichtingen en enkele van de open inrichtingen wordt gewerkt vanuit de leertheorie. De andere inrichtingen gebruiken het psychodynamische model, het ervaringsleren, de systeemtheorie of hebben een meer eclecticische werkwijze. Ondanks de verschillende theoretische concepten zijn er veel overeenkomsten tussen de behandelingsprogramma's van de inrichtingen. In veel gevallen ligt in de werkwijze weliswaar het accent op één van de genoemde theoretische concepten, maar worden ook elementen van de andere concepten gehanteerd. Tevens is er in alle inrichtingen sprake van strikte controle van het doen en laten van elke jongere, er vindt een langzame opbouw naar meer bewegingsvrijheid plaats.

Het behandelingsprogramma in de inrichtingen bestaat naast het verblijf in de leefgroep uit onderwijs en opleiding, therapie of individuele begeleiding en (verplichte) deelname aan activiteiten in de vrije tijd. Voor elke jongere wordt een individueel behandelplan opgesteld. Daardoor ontvangt elke jongere in principe een geheel op zijn of haar persoon toegesneden, individuele interventie die (ook binnen één en dezelfde differentiatie) uit heel verschillende elementen kan bestaan.

De opgenomen jongeren

Uit het onderzoek naar de populatie in de inrichtingen blijkt dat de justitiële behandelinrichtingen een zeer moeilijke groep jongeren opnemen, bij wie sprake is van problemen op diverse terreinen. Hun problematiek is ernstiger dan die van jongeren in niet-justitiële tehuizen.

De meeste jongeren verblijven in de behandelinrichtingen op een civielrechtelijke titel (in 1996: 70%), de gemiddelde leeftijd is bij opname 15 jaar en drie kwart van de populatie bestaat uit jongens. Deze jongeren hebben voor hun opname in de behandelinrichtingen al een stuk of drie eerdere plaatsingen achter de rug en vooral degenen met een civielrechtelijke verblijfstitel blijken al jong uit huis geplaatst te zijn. Meer dan de helft van de jongeren (vooral jongens) staat voor opname geregistreerd bij de politie, voornamelijk wegens het plegen van vermogensdelicten, geweldsdelicten en vernielingen. Een kleine groep heeft zedendelicten gepleegd. In de dossiers van deze jongeren worden voornamelijk ernstige gedragsproblemen gerapporteerd, bij een kleine groep zijn (tevens) psychische klachten aan de orde (bijvoorbeeld angst, depressie, waanideeën of fobieën). Bij opname rapporteren de opgenomen jongeren zelf zowel geëxternaliseerde (naar buiten gerichte) problemen, zoals agressief en antisociaal gedrag als geïnternaliseerde (naar binnen gerichte) problemen, zoals teruggetrokkenheid, angst, somatische of depressieve klachten. De ernst van de problemen die zij zelf opgeven, is vergelijkbaar met die van jongeren die verwezen zijn naar de geestelijke gezondheidszorg.

Bij jongens en meisjes uiten de gedragsproblemen zich deels op verschillende wijze. In de dossiers die bij opname van elke jongere beschikbaar zijn, wordt bij een groter deel van de meisjes 'hechtingsproblematiek' en weglopen genoemd, bij de jongens komt veel vaker het plegen van delicten als ernstig probleem naar voren. Vergeleken met jongens rapporteren meisjes ook meer geïnternaliseerde problemen.

De te verwachten situatie na vertrek

Uit de literatuur blijkt dat gedragsproblemen, vooral als deze al op jonge leeftijd begonnen zijn, bijzonder moeilijk te veranderen zijn. Bij de behandeling van gedragsproblemen blijken vooral op leertheoretische principes geënte (cognitieve) interventies, het trainen van praktische en sociale vaardigheden, gecombineerde interventies en gezinsinterventies resultaat te hebben. De uitkomsten van dergelijke interventies zijn echter minder positief bij jongeren met ernstige en chronische problemen. Is de problematiek niet zo ernstig of zijn de problemen vrij plotseling ontstaan in reactie op bijvoorbeeld een bepaalde gebeurtenis, dan is er vaker effect te verwachten. Ook blijken de resultaten beter bij jongeren die in staat zijn zich te hechten en relaties aan te gaan. Omdat bij veel van de in de behandelinrichtingen opgenomen jongeren de problemen al van jongs af aan spelen, er sprake is van ernstige gedragsproblemen en bijvoorbeeld ook bij een deel hechtingsproblematiek genoemd wordt, is de prognose voor deze groep niet al te rooskleurig. Naast kenmerken van de interventie zelf blijkt ook de aanwezigheid en intensiteit van begeleiding na vertrek van invloed op de follow-up situatie. Diverse auteurs wijzen erop dat het niet reëel is te verwachten dat een verblijf in een residentiële setting een blijvend effect heeft als er geen sprake is van begeleiding na vertrek.

Follow-up onderzoek onder jongeren die vertrokken zijn uit andere tehuizen in Nederland en uit met de justitiële jeugdinrichtingen vergelijkbare inrichtingen in het buitenland, laat zien dat meer dan de helft van de jongeren er in vergelijking met hun situatie bij opname op vooruit is gegaan. Niet bij allemaal is het beeld echter positief. Bij een deel van deze ex-tehuisbewoners ontbreekt een zinvolle dagbesteding, een flink deel gebruikt softdrugs, een groot deel pleegt delicten en vaak zijn er financiële problemen. Vooral degenen die de interventie niet hebben afgemaakt, verkeren vaak (weer) in een problematische situatie.

Mede gezien de aard van de problematiek bij opname is het daarom zeer waarschijnlijk dat slechts bij een deel van de vertrekkers uit de justitiële behandelinrichtingen een vermindering van de problematiek aangetroffen wordt en dat er ook onder hen verschillen zijn tussen degenen die de behandeling afgemaakt hebben en degenen die voortijdig vertrokken zijn.

Verblijfsduur

Gemiddeld duurt het verblijf in de justitiële behandelinrichtingen zo'n vijftien maanden. Volgens de opgave van de inrichtingen is het merendeel van de jongeren een 'reguliere vertrekkers' (hun verblijf is beëindigd omdat de behandeldoelen zijn behaald of omdat de opgelegde maatregel wegens het bereiken van de meerderjarigheid afloopt). Bij ongeveer een derde van de jongeren is sprake van niet-regulier vertrek; zij zijn weggelopen, weggebleven na verlof of om beheersmatige redenen overgeplaatst. Bij deze groep is het verblijf maar van korte duur geweest: velen zijn binnen een half jaar weer vertrokken.

Een belangrijk kenmerk van deze niet-reguliere vertrekkers is het feit dat zij vóór hun opname in de behandelinrichting ook al regelmatig waren weggelopen. Hoewel niet alle jongeren die vóór opname al vaak wegliepen, tot de niet-reguliere vertrekkers behoren, kan weggelopen vóór opname gezien worden als een risicofactor voor voortijdig vertrek uit de justitiële behandelinrichting.

Een kleine groep jongeren valt op door een relatief lang verblijf in de behandelinrichtingen: ruim 2,5 jaar. Deze 'langverblijvers' blijken niet alleen bij opname veel jonger dan de rest, ook hun eerste uithuisplaatsing vond op veel

jongere leeftijd plaats. Beide kenmerken kunnen het lange verblijf in de behandelinrichtingen verklaren: door de jonge leeftijd bij opname duurt het immers relatief lang voordat de leeftijd is bereikt waarop de maatregel ten einde loopt. Ook kan de uithuisplaatsing op jonge leeftijd gezien worden als een indicator voor een vroege start en daarmee een grotere stabiliteit van de problematiek, hetgeen wellicht een langere behandeling nodig maakt.

Leefsituatie na vertrek

Een jaar na vertrek woont een derde van de jongeren bij (één van) beide ouders (of in enkele gevallen in een pleeggezin), een derde verblijft weer in een tehuis of andere residentiële setting, een kwart woont zelfstandig en de rest verblijft bij familie, vrienden of kennissen. Het percentage heropgenomen jongeren is vergelijkbaar met hetgeen in ander onderzoek onder tehuisverlaters gevonden is. Ook de kenmerken van de weer opgenomen jongeren lijken op de kenmerken die in ander onderzoek genoemd worden. Het gaat veelal om jongens die tot de niet-reguliere vertrekkers behoren en zij zijn in vergelijking met de andere jongeren wat jonger bij vertrek uit de behandelinrichting. Zij zijn bijna allemaal na een periode van thuis of zelfstandig wonen weer terechtgekomen in een (justitiële) residentiële setting. Het niet volgens plan vertrekken uit de behandelinrichting kan daarom als een belangrijke voorspeller gezien worden voor het weer in een residentiële setting verblijven een jaar later. Van de jongeren die thuis, zelfstandig of bij familie en vrienden wonen, komt een ander beeld naar voren. Zij zijn over het algemeen tevreden over hun huidige verblijfplaats, ze hebben het naar hun zin op school of op hun werk en de meerderheid zegt redelijk uit te kunnen komen met hun geld en noemt een flink aantal personen als sociaal netwerk. Hun vrijetijdsbesteding blijkt vrij passief, maar daarmee wijken ze niet erg af van de Nederlandse jeugd. Op enkele punten is de situatie wat minder positief. Twee derde van de jongeren wisselde een (flink) aantal keren van verblijfplaats en (daarmee ook) van dagbesteding. Ongeveer een kwart van de jongeren is werkloos. Een deel van de jongeren zegt niet uit te kunnen komen met hun geld; vooral zelfstandig wonende jongeren die werkloos zijn, hebben financiële problemen. Deze punten zien we overigens ook in onderzoek onder andere tehuisvertrekkers. De vrij grote kans op werkloosheid, de wisselingen van verblijfplaats en de financiële problemen kunnen gezien worden als risicofactoren waardoor de ex-behandelingsjongeren een kwetsbare groep vormen.

Meegemaakte gebeurtenissen en hulp na vertrek

Die kwetsbaarheid blijkt ook uit het aantal ingrijpende (negatieve) gebeurtenissen dat jongeren in het jaar na vertrek meemaken. De geïnterviewde jongeren blijken veel meer ingrijpende gebeurtenissen mee te maken dan de gemiddelde jongere in Nederland, hetgeen een indicatie is voor de sociale en psychische belasting van deze groep jongeren.

De ex-behandelingsjongeren verschillen vooral in het aantal verhuizingen, in hun contacten met de politie, in het opgelegd krijgen van gevangenis- of tuchtschoolstraf en in wisselingen in werk. Ook financiële problemen worden vaker genoemd. Voor een deel betreft het dezelfde risicofactoren als die hiervoor al aan de orde kwamen. Verder hebben de geïnterviewde jongeren meer te maken met ziekte of overlijden van personen in hun omgeving, met ongevallen en met slachtofferschap van misdrijven. Het leven in het jaar na vertrek verloopt dus voor veel van de ex-

behandelinrichtingsjongeren niet vlekkeloos.

De meeste jongeren (85%) zeggen in het jaar na vertrek op een of andere manier begeleiding te hebben gehad om de problemen het hoofd te bieden. De begeleiding kenmerkt zich echter door een lage frequentie en bestaat vooral uit het voeren van gesprekken, waarvan jongeren zeggen dat ze daar niet veel aan hebben.

Problemen na vertrek

In de interviews is gevraagd naar: verslaving, psychische en gedragsproblemen, en gepleegde delicten. Bij een derde van de jongeren kan op basis van hun alcoholof drugsgebruik of gokgedrag gesteld worden dat er sprake is van problematisch gedrag: zij gebruiken dagelijks alcohol of drugs en/of vergokken meer geld dan hun budget toelaat (er zijn overigens maar enkele problematische gokkers).

Ongeveer een vijfde van de jongeren geeft zelf dusdanige psychische en gedragsproblemen op dat hun situatie als ernstig beoordeeld kan worden. De door hen opgegeven problematiek is vergelijkbaar met die van jongeren die verwezen zijn naar de (ambulante en klinische) geestelijke gezondheidszorg. Verder zegt 80% één of meer delicten te hebben gepleegd. Een jaar na vertrek staat 34% van de jongeren geregistreerd bij de politie; dit zijn vooral de heropgenomen jongeren.

Lang niet alle jongeren noemen al deze punten. Slechts een kleine groep van twaalf jongeren (8%) valt op elk van de drie terreinen waarover self-report informatie beschikbaar is, in de 'probleemcategorie'. Iets meer dan een kwart van de jongeren valt op twee van deze terreinen in de problematische groep. De grootste groep (45%) wordt gevormd door jongeren die self-report delicten rapporteren. Daarbij wordt een relatief 'licht' vergrijp als zwartrijden het meest opgegeven, maar er worden ook (zij het in mindere mate) ernstigere delicten gerapporteerd, zoals diefstal met geweld, betrokkenheid bij vechtpartijen en relletjes, iemand in elkaar slaan of iemand verwonden. De rest van de jongeren (13%) rapporteert een jaar na vertrek geen problemen.

De situatie voor opname en na vertrek vergeleken

De meeste jongeren geven een jaar na vertrek nog gedragsproblemen op. In vergelijking met de gemiddelde jongere in Nederland rapporteren zij vooral meer drugsgebruik en delicten. De vergelijking met de gemiddelde jongere gaat niet helemaal op. Bij opname in de behandelinrichtingen bleek immers dat het gaat om een zeer problematische groep die niet vergelijkbaar is met de gemiddelde jongere. De vraag is daarom of deze jongeren, die bij opname beslist geen doorsneejongeren waren, een jaar na vertrek minder problematisch genoemd kunnen worden. De voorzichtige conclusie luidt dat dit inderdaad het geval is. Alle jongeren rapporteren een jaar na vertrek namelijk minder problemen dan bij opname. Verder blijkt dat 40% van de jongeren vóór hun opname bij de politie geregistreerd stond en in het jaar na vertrek niet meer; 30% is na vertrek nog steeds niet in de registratie te vinden. De rest staat geregistreerd en is dus in het jaar na vertrek met de politie in aanraking geweest. Beide gegevensbronnen hebben echter hun beperkingen; zo dienen we ons te realiseren dat de daling van door jongeren zelfopgegeven problemen slechts laat zien dat jongeren zélf minder problemen ervaren. Het is heel goed mogelijk dat volwassenen om hen heen dat heel anders beoordelen. Ook zagen we al eerder dat een veel groter aantal jongeren dan bij de politie geregistreerd staat, zélf delicten rapporteert: lang niet alle jongeren die delicten plegen, komen immers met de politie

in aanraking. Uit de vermindering van zelfgerapporteerde psychische en gedragsproblemen en het kleinere aantal jongeren dat bij de politie geregistreerd staat, kan dus niet zonder meer afgeleid worden dat het op alle fronten beter gaat met de ex-behandelinrichtingsjongeren.

De mening van de jongeren zelf

De meeste ex-behandelinrichtingsjongeren (60%) zijn positief over hun verblijf in de inrichting. Zij zien hun verblijf als zinvol, zeggen ervan geleerd te hebben en veranderd te zijn. De overige jongeren zijn negatief in hun oordeel en vinden dat ze 'er niets aan gehad hebben'. Vooral jongeren uit gesloten inrichtingen en niet-reguliere vertrekkers kijken negatief tegen het tehuisverblijf aan.

Jongeren blijken terugblikkend op hun verblijf in de inrichtingen vooral de activiteiten die werden georganiseerd, te hebben gewaardeerd, evenals het dagprogramma, het behandelprogramma als geheel en de aandacht en steun die zij kregen. Minder waardering is er voor het feit dat alles met 'de groep' gebeurt en er weinig ruimte is voor individuele keuzes en begeleiding.

Conclusies

De justitiële behandelinrichtingen hebben een pedagogische doelstelling, gericht op het verminderen van de problematiek, het voorkomen van recidive en het bevorderen van (re)integratie in de samenleving. De resultaten van het follow-up onderzoek laten zien dat deze doelstelling lang niet bij alle jongeren gehaald wordt. Met enige voorzichtigheid is weliswaar geconcludeerd dat de ex-behandelinrichtingsjongeren op een aantal punten minder problematisch zijn geworden, maar ook is duidelijk geworden dat de jongeren in kwestie geen voorbeeldige burgers zijn. Het merendeel van de jongeren zegt (nog steeds) delicten te plegen, bij een grote groep is sprake van problematisch alcohol- en drugsgebruik en een deel van de jongeren is weer te vinden in een justitiële setting. Op het eerste gezicht is dit een teleurstellende uitkomst: ondanks een intensieve interventie is het maar ten dele gelukt om problemen te verminderen, recidive te voorkomen en (re)integratie tot stand te brengen. Rekening houdend met de jongeren waar het om gaat en de uitkomsten van ander onderzoek, kan de conclusie echter niet anders zijn dan dat het geen slecht resultaat is. Op basis van de geraadpleegde literatuur is het duidelijk dat de prognose voor de jongeren in de behandelinrichtingen niet al te rooskleurig is. Ernstige gedragsproblemen blijken moeilijk te verhelpen en gezien de kenmerken van de populatie zijn heropnames te verwachten, evenals verschillen tussen reguliere en niet-reguliere vertrekkers en jongeren met en zonder begeleiding na vertrek.

Niet-reguliere vertrekkers

Ongeveer een kwart van de jongeren blijkt binnen een half jaar weg te lopen (of weg te blijven na verlof). Zij zijn zowel afkomstig uit gesloten als uit open inrichtingen. Met deze weglopers gaat het een jaar na vertrek minder goed dan met degenen die hun behandeling hebben afgemaakt. Het grootste deel van hen (vooral de jongens) is weer te vinden in een justitiële inrichting wegens het plegen van delicten. Anderen (vooral meisjes) wonen zelfstandig, maar hebben geen werk en weinig geld. De meeste niet-reguliere vertrekkers bleken al voor hun opname regelmatig te zijn

weggelopen uit andere settings en vooral bij de heropgenomen groep was delictgedrag al voor opname een belangrijk probleem. Een ander kenmerk van de weglopers is hun uitgebreide hulpverleningsgeschiedenis en hun relatief late leeftijd bij opname in de justitiële behandelingsinrichtingen. Deze jongeren kunnen dan ook aangeduid worden als de 'casualties of the child care system'². De behandelingsinrichting is immers de laatste instantie waar zij nog terecht kunnen, nadat interventies elders mislukt zijn. Ook in deze specialistische inrichtingen lukt het echter niet om 'passende' hulp te verlenen met als gevolg dat er een groep ontstaat waarbij de problemen met recht chronisch genoemd kunnen worden. Een plaatsing in geslotenheid wordt doorgaans als enige oplossing voor deze groep gezien. In dit onderzoek vonden we echter geen verschil in het percentage weglopers en wegblijvers uit open en gesloten inrichtingen. Inmiddels zijn er veel nieuw gebouwde en sterk beveiligde gesloten plaatsen bijgekomen. De sterke beveiliging maakt weglopen waarschijnlijk in de eerste periode van het verblijf moeilijker. Vanwege de pedagogische doelstelling van de inrichtingen krijgen jongeren echter in alle inrichtingen stapsgewijs meer eigen keuzemogelijkheden en vrijheid en hebben dan in principe de mogelijkheid om weg te blijven. Het is daarom sterk de vraag of de oplossing voor het probleem van de niet-reguliere vertrekkers gezocht moet worden in beveiliging. De vraag is veeleer wat voor inhoud het behandelingsprogramma zou moeten hebben, wil het potentiële weglopers aanspreken en perspectief bieden. Ons eerder verrichtte onderzoek naar de door de inrichtingen geboden interventie maakte duidelijk dat de behandelingsprogramma's in enkele van de gesloten inrichtingen minder mogelijkheden boden dan die in open inrichtingen, terwijl in geslotenheid juist een grote mate van gedragsverandering nodig is, wil overplaatsing naar een open inrichting mogelijk zijn. Het zou daarom goed zijn om actief te onderzoeken hoe het behandelingsprogramma in zowel de gesloten als de open inrichtingen aangepast kan worden, zodanig dat het ook ongemotiveerde jongeren (de potentiële weglopers) aanspreekt en perspectief biedt.

Reguliere vertrekkers

De situatie van de jongeren die hun behandeling hebben afgemaakt, is positiever. Zij maken minder kans op een heropname. Ook deze jongeren rapporteren echter delicten en ook onder hen zijn er jongeren bij wie sprake is van problematisch alcohol- en drugsgebruik. Desondanks is de situatie van deze jongeren, in vergelijking tot die bij opname, verbeterd: jongeren rapporteren zelf minder problemen en er zijn ook minder politiecontacten. Ook jongeren zelf beoordelen hun situatie als verbeterd: zij zeggen van het tehuisverblijf geleerd te hebben en veranderd te zijn en velen van hen zien het verblijf als zinvol. Factoren als werkloosheid, financiële problemen, wisselingen in verblijfplaats en het grote aantal meegemaakte gebeurtenissen maken echter duidelijk dat hun situatie minder stabiel is dan bij de meeste van hun leeftijdgenoten; zij vormen nog steeds een kwetsbare groep met de nodige gedragsproblemen. Vooral de zelfstandig wonende groep is kwetsbaar. Op veel jongere leeftijd dan de gemiddelde jongere in Nederland wonen zij zelfstandig en zij blijken een kleiner sociaal netwerk te hebben dan andere jongeren.

Nazorg

Daarmee is direct een ander punt aan de orde, namelijk dat van de nazorg. Uit de literatuur blijkt dat het niet realistisch is om blijvende behandelingsresultaten te verwachten indien er geen sprake is van begeleiding na vertrek. De meeste geïnterviewde jongeren zeggen weliswaar dat er officieel iemand is die hen begeleidt, maar de frequentie van die begeleiding is laag en de inhoud spreekt jongeren niet aan. Uit onderzoek blijkt dat jongeren vooral behoefte hebben aan praktische ondersteuning, zoals hulp bij het vinden van een kamer en het vinden (en houden) van werk. Het is wel de vraag hoe dergelijke begeleiding vormgegeven moet worden. De meeste jongeren zijn na vertrek blij van de bemoeienis van hulpverleners af te zijn en zijn vol goede voornemens. In Engels onderzoek onder care leavers zeggen jongeren dat zij graag een praatpaal willen hebben, iemand die beschikbaar is op de momenten dat zij dat nodig hebben en het liefst iemand die hetzelfde heeft meegemaakt. Het gaat dus niet zozeer om het inschakelen van professionele hulpverleners, maar om 'lotgenotencontact'. De organisatie daarvan zou wél bij een hulpverlenende instantie kunnen liggen. Ook speelt een rol dat de (civiele of strafrechtelijke) maatregel van de meeste jongeren bij vertrek afloopt of wordt opgeheven. De begeleiding kan dus vaak niet meer in het kader van de opgelegde maatregel georganiseerd worden, het gaat om vrijwillige hulpverlening. Het organiseren van een dergelijke vorm van nazorg lijkt niet zozeer een taak voor de behandelinstellingen zelf, als wel voor de (ambulante) hulpverlenende instanties in de diverse provincies. De instellingen dienen gedegen voor te bereiden op de periode na vertrek, te zorgen dat er nazorg geregeld is en een goede overdracht te waarborgen.

Soort interventie

De instellingen hanteren verschillende theoretische concepten als uitgangspunt van hun behandelingsprogramma. Een directe relatie tussen deze theoretische uitgangspunten en de situatie na vertrek is in dit onderzoek niet gevonden. Alleen de duur van het verblijf en de reden van vertrek blijken uit te maken. Om een aantal redenen is deze constatering niet zo verrassend. Ten eerste zijn er allerlei factoren in het jaar na vertrek die van invloed zijn op de situatie zoals die een jaar na vertrek wordt aangetroffen, zoals de meegemaakte gebeurtenissen, het aantal wisselingen in verblijfplaats en de eventuele begeleiding na vertrek. Daarnaast blijkt uit de literatuur dat vooral gecombineerde interventies (met gedragstherapeutische elementen, sociale-vaardigheidstraining, scholing en therapie) resultaat hebben en alle behandelinstellingen bieden een dergelijke combinatie. Verder is uit het onderzoek naar de door de instellingen gehanteerde werkwijze duidelijk geworden dat in alle instellingen sprake is van een zeker eclecticisme. Meestal staat één theoretisch concept centraal, maar worden er ook elementen uit andere 'visies' gehanteerd. De aanpak in de praktijk verschilt niet wezenlijk en daarom is het niet zo vreemd dat het theoretische concept van de instelling niet uitmaakt voor de situatie na vertrek. Bovendien volgen de opgenomen jongeren een individueel programma dat toegespitst is op hun (individuele) problematiek, en binnen één instelling kunnen jongeren daardoor in principe een heel verschillend programma volgen. Jongeren blijken zelf de individualisering in het programma-aanbod overigens niet als zodanig te ervaren. In hun beleving 'moet' er erg veel gezamenlijk in een groep; zij zeggen vooral binnen de leefgroep individuele aandacht te missen en vragen om een verdere individualisering van de zorg en aandacht. Het feit dat de door de instellingen gehanteerde theoretische concepten niet uitmaken voor de situatie na

vertrek, wil niet zeggen dat een 'inrichtingsvisie' niet van belang is. Het tegendeel is waar: uit het onderzoek naar de door de inrichtingen geboden interventie blijkt dat een gemeenschappelijk referentiekader een noodzakelijke voorwaarde is voor een goed functionerend behandelingsprogramma. Het door de inrichtingen gekozen theoretische concept biedt echter geen aanknopingspunten voor de plaatsingsbeslissing. In een eerder rapport³ concludeerden we dat de plaatsingsbeslissing bij de meeste jongeren (afgezien van jeugdigen die in aanmerking komen voor enkele specifieke inrichtingen/afdelingen, zoals de speciale afdeling voor seksuele delinquenten of jongens met psychische stoornissen) gebaseerd dient te zijn op vrij praktische 'behandelwensen' of noden. De resultaten van het follow-up onderzoek geven geen aanleiding deze conclusie te herzien. Het gaat daarbij om het bepalen van de noodzaak van: geslotenheid;

- een specifieke vorm van onderwijs of opleiding (bijvoorbeeld een bepaalde vakopleiding);
- een specifieke vorm van individuele therapie of begeleiding;
- een specifiek aanbod op het gebied van vrijetijdsbesteding;
- een specifieke woonvorm (bijvoorbeeld een gezinshuis, kamertraining).

Open en gesloten inrichtingen

De verblijfsduur van jongeren in de gesloten inrichtingen is korter dan die van jongeren in de open inrichtingen. De justitiële interventie blijkt echter na vertrek uit de gesloten inrichting nog niet voorbij: de meeste jongeren worden eerst nog geplaatst in een open inrichting. Een relatief kort verblijf in geslotenheid is dus vaak het begin van een 'traject' binnen de justitiële behandelinrichtingen. Om een interventie op maat te kunnen bieden, is het van belang dat er voldoende doorstroming plaats kan vinden. Op dit moment zijn er meer gesloten dan open plaatsen hetgeen de doorstroming bemoeilijkt. Het gevaar is daarom dat jongeren langer dan strikt noodzakelijk in een gesloten setting moeten blijven. Daarbij blijft overigens de aanbeveling uit de beide eerdere deelonderzoeken overeind dat het van belang is criteria te ontwikkelen voor opname in een gesloten setting en bij opname duidelijkheid te scheppen over de voorgenomen duur van het verblijf, de eisen voor overplaatsing naar een open setting (niet noodzakelijk een justitiële setting) en de voorgenomen duur van het hele traject.

Ter afsluiting kunnen we drie concrete aanbevelingen doen om de situatie van jongeren na vertrek te verbeteren.

- Het ontwikkelen van een aangepast behandelingsprogramma (zowel in de gesloten als in de open inrichtingen) speciaal gericht op de potentiële weglopers, dat zodanig in elkaar zit dat het ook deze jongeren aanspreekt, perspectief biedt en dus motiveert.
- Het ontwikkelen van een vorm van (vrijwillige) nazorg die aansluit bij de behoefte van de jongere in kwestie: praktisch en door iemand die hetzelfde heeft meegemaakt.
- het waarborgen van voldoende open plaatsen om interventies op maat mogelijk te maken. Een tijdige doorstroming vanuit een gesloten naar een open inrichting of een niet-justitieel tehuis maakt daar een essentieel onderdeel van uit.

1 Boendermaker, L., Jongeren in justitiële behandelinrichtingen, Den Haag, Ministerie van Justitie, 1995, WODC K40; Boendermaker, L., C. Verwers, Een veld in beeld; een beschrijving van het werk in de justitiële behandelinrichtingen, Arnhem, Gouda Quint, 1996, Onderzoek en beleid 159.

2 Bulloch, R., K. Hosie, M. Little, S. Millham, Secure accomodation for very difficult adolescents; some recent research findings, Joutnal of Adolescence, jrg. 13, 1990, pp. 205-216.

3 Boendermaker, L., Jongeren in justitiële behandelinrichtingen, Den Haag, Ministerie van Justitie, 1995, WODC K40.